

พลวัตเรือนพื้นถิ่นของชาวกะเหรี่ยงปกาเกอญอในพื้นที่ต้นน้ำแม่แจ่ม อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

Dynamic of Vernacular Houses of the Paka kyaw Karen in Mae Chaem River Upstream, Galyanivadhana District, Chiang Mai

มริชฎดา สมใจมาก* และ ชาวลิต สัยเจริญ**
Marichtada Somjaimak and Chaowalid Saicharoent

Received : 2018-09-03

Revised : 2018-09-04 - 2019-01-05

Accepted : 2019-01-16

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาเกี่ยวกับพลวัตเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงปกาเกอญอ กรณีศึกษาพื้นที่หมู่สี่คี่หรือ ต้นน้ำแม่แจ่ม ในเขตอำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ โดยศึกษาเกี่ยวกับพลวัตเรือนพื้นถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้วัตถุประสงค์งานวิจัยในการวิเคราะห์และสรุปเอกลักษณ์หรือภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา รวมถึงผลกระทบจากปัจจัยที่ทำให้เกิดรูปแบบเรือนและการปรับตัว โดยการศึกษานี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีการเก็บข้อมูลโดยเลือกวิธีการสุ่มตัวอย่างในกลุ่มตัวอย่างจากเรือนประเพณีดั้งเดิมและเรือนที่มีการปรับเปลี่ยนไป ประกอบด้วยพื้นที่ ใน 4 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 3 หลัง ครอบคลุมใน 3 ตำบลของอำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์เจ้าของเรือน ผู้นำชุมชน มีการสำรวจเรือน รั้ววัด ถ่ายภาพและเขียนแบบ นำมาวิเคราะห์ ตีความ อธิบายผล เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้อง อันมีปัจจัยต่างๆ ซึ่งแยกได้เป็นด้านสังคม นโยบายภาครัฐและนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยได้ยู่ฐานะก่อตั้งเป็นอำเภอใหม่ที่เป็นพื้นที่ทางชาติพันธุ์

โดยผลการศึกษาสรุได้ว่า พลวัตเรือนพื้นถิ่นชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่นี้มีการก่อรูปและปรับเปลี่ยนทางกายภาพเรือน อันเป็นผลมาจากการปรับตัว เปลี่ยนวิถีชีวิตและพฤติกรรมการดำรงชีพ โดยยังคงสร้างเรือนแบบใหม่คู่กับเรือนแบบดั้งเดิม ที่ถือเป็นเรือนหลักหรือเรือนแม่ ตามการนับถือผีทางฝ่ายมารดาหรือการให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้หญิงชาวปกาเกอญอ ที่มีความสำคัญในครอบครัว พื้นที่เตาไฟจึงเป็นพื้นที่สัญลักษณ์สำคัญเป็นศูนย์กลางของเรือน ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันกับความเชื่อ พิธีกรรมทางศาสนาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่เดิม ส่วนผู้นับถือศาสนาคริสต์จะมีอิสระในการสร้างเรือนมากกว่า ทั้งนี้ด้วยปัจจัยนโยบายเร่งรัดการพัฒนากระตุ้นการตั้งถิ่นฐานมีแนวโน้มถาวรมากขึ้น จึงมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติค่านิยมและต้องการเพิ่มฐานะทางการเงิน มีการรับเอาเทคนิคของวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่และเทคโนโลยีในการเลื่อยไม้เข้ามา จึงนิยมปรับเปลี่ยนสร้างบ้านด้วยไม้กันมากขึ้น อีกทั้งมีการใช้วัสดุสมัยใหม่จากนอกพื้นที่มาทำการต่อเติมเรือนปรับเปลี่ยนวัสดุที่ใช้แต่เดิม สร้างเรือนเพิ่มในเขตพื้นที่อาศัยเดียวกัน ก่อให้เกิดลักษณะการจัดวางผังบริเวณเรือนกะเหรี่ยง ที่มีกลุ่มเรือนประกอบเพิ่มขึ้น 2-3 เรือนต่อครัวเรือน เพื่อใช้เป็นเรือนนอนและรับแขกเป็นหลักเพราะปัจจัยความต้องการที่มีมากขึ้น ในการก่อสร้างจึงเพิ่ม

*, ** คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่ 50200

*,** Faculty of Architecture Chiang Mai University, Chiang Mai 50200, Thailand

Corresponding author E-mail: maiaus_zung@hotmail.com

รูปทรงสัดส่วนให้กับเรือน ซึ่งเป็นผลการปรับตัวด้านวิถีชีวิตและค่านิยมที่ถูกระงับจากปัจจัยหลักดังกล่าว คือ ปัจจัยด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจ

ABSTRACT

The article had studied the dynamics of the vernacular houses of the Paka Kyaw, the ethnic group living in Mu se Klee area or Mae Chaem River Upstream in Galyanivadhana District of Chiang Mai Province. In this article, it had studied about the dynamics of the vernacular houses according to the relevant factors, under the objectives of this study with an analysis and the summary of the unique or inherited wisdom, as well as the effects from the relevant factors causing of the dwelling houses' styles, and the adaptation. This study was a qualitative research with collecting the data by selecting 3 samples each from the traditional vernacular dwelling houses and the adapted dwelling houses located in 4 villages, covering 3 districts of Galyanivadhana District of Chiang Mai Province. The research methods including with interviewing the house owners and the community leaders, a there were the architectural observe such as surveying, photographing, and drawing. Regarding analysis and interpretation of data, there were described about the changes related to factors which were divided to the aspects of the government social policy, and the tourism industry promotion policies about promoting the ethnic areas to be the new ethnical districts.

In the summary, the dynamics of the vernacular houses of the Paka Kyaw in these areas were styled and transformed the physical characteristics of dwelling houses which were resulted of the adaptation on their lifestyles and behaviors of livings by building the new dwelling houses beside the traditional ones. The traditional dwelling house was regarded as Main house or Motherhouse. That meant the main roles of Paka Kyaw females importantly to the family. Therefore, it was like that the stove area was the key symbol as the center of house. To that, it linked to their belief, religious ceremony and traditional lifestyles. Regarding to Christians, they would have more freedom on styling their dwelling houses. As the results of being stimulated by social development policy factors, there were more potentially permanent settlements, therefore, the attitudes and requirements were changed more. So as to the financial status, they had received to bring the modern technology for house construction with timbers, so that the timber houses were built more as well as to use the new materials from outside to add or modify the former house. There were the dwelling houses increasingly in the areas within the same spaces which resulted to the plan layout of Karen dwelling houses as a group with more 2-3 house of each family in regard with building for bedding and receptions mainly. Due to more requirements, the construction had to add more dimensions suitably to the dwelling houses, resulted by adaptation on their lifestyles and the attitudes stimulated by the factors of society, and economy.

คำสำคัญ: พลวัต เรือนพื้นถิ่น กะเหรี่ยงปกาเกอญอ อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดเชียงใหม่

Keywords: Dynamic, Vernacular houses, Paka Kyaw Karen, Galyanivadhana district, Chiang Mai

บทนำ

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้อธิบายถึงรูปแบบที่อยู่อาศัยถูกสร้างเชื่อมโยงการดำรงวิถีชีวิต ผ่านช่วงเวลายาวนาน กลายเป็นภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมแห่งมนุษยชาติ (Rudofsky, 1964; Oliver, 2003) ซึ่งได้รับการกล่าวถึงกันอย่างแพร่หลาย สถาปัตยกรรมระดับโลกในช่วงศตวรรษที่ 20 ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Oliver, 1997) เป็นที่พูดถึงตั้งแต่เมื่อช่วงคริสต์ศักราช 1980 เป็นต้นมา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความเฉพาะทางของรูปทรง ปัจจัยที่มีผลต่อรูปลักษณะ ความสัมพันธ์วัฒนธรรมประเพณี สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular architecture) ในพัฒนาการที่เกิดขึ้นตามปัจจัยส่งผลให้เกิดแนวความคิดทางการศึกษา ในเรื่องพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีการถกประเด็นกันมากมาย ทั้งทางสังคมมานุษยวิทยา จิตวิทยา ปรัชญา ภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมศึกษา (Buchli, 2012; Oliver, 2006) เกิดการตั้งข้อสังเกตและการตั้งคำถามในงานวิจัยดังกล่าวขึ้น ในการศึกษาสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ในพื้นที่ต้นน้ำแม่แจ่ม มีหลักฐานกล่าวว่ากลุ่มชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงแห่งนี้ ได้เคลื่อนย้ายมีการตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในแถบดอยอินทนนท์ อำเภอแม่แจ่ม ซึ่งอยู่ทิศตะวันตกของจังหวัดเชียงใหม่ เคลื่อนย้ายมาจากกลุ่มแม่น้ำสาละวินในพม่า (Sutthitham, 1999) โดยพื้นที่หมู่สี่คือ ด่านน้ำแม่แจ่ม เป็นต้นทางแม่น้ำสายที่สำคัญ อันเกิดจากห้วยน้ำร่อยกว่าสายไหลลงมาสู่แม่น้ำแม่แจ่มอันได้แก่ ห้วยขุนแจ่ม ห้วยฮ่อม ห้วยยา ห้วยแจ่มน้อย ห้วยแม่ละอุปและห้วยนาเกี๋ยน้อย โดยพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แจ่มอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ แถบลุ่มน้ำแม่แจ่มมักเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาวกะเหรี่ยง เพื่อเอื้อต่อการดำรงชีวิตไปตามวิถีความเชื่อ ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงได้เข้ามาระดุนเร่งรัดพัฒนาอย่างรวดเร็วในพื้นที่ โดยชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงปกากะญอก็พยายามจะปรับตัวทำความเข้าใจยอมรับและท้าทายที่จะเป็นไปได้ (Phatthanaphraiwai, 2011) โดยหมู่บ้านชาวกะเหรี่ยงกับการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นอยู่ตลอด ทั้งในประเด็นทางด้านศาสนา สังคม ระบบการเมือง การปกครอง และการพัฒนานำไปสู่การท่องเที่ยว (Buadaeng, 2002) อีกทั้งการยกฐานะพื้นที่จัดตั้งเป็นอำเภอใหม่ การเข้ามาของระบบราชการหน่วยงานภาครัฐและส่วนเอกชนในพื้นที่ที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ ล้วนส่งผลกระทบทั้งด้านดีและเสีย จึงมีประเด็นที่น่าศึกษาเกี่ยวกับพลวัตเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงต้องการหาคำอธิบายมาเพื่อสรุปเอกลักษณ์ภูมิปัญญาที่สืบทอดสู่การเปลี่ยนแปลง ที่ก่อให้เกิดรูปแบบเรือนจากการปรับตัวไปตามความสัมพันธ์ในบริบทสภาพแวดล้อมของพื้นที่

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นกะเหรี่ยงปกากะญอ ในเขตพื้นที่ต้นน้ำแม่แจ่ม อำเภอภักดีนิคม จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่ออภิปรายพลวัตของเรือนพื้นถิ่นกะเหรี่ยงปกากะญอที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของปัจจัยต่างๆ เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาด้านสังคมและเศรษฐกิจต่อไป

ข้อมูลเบื้องต้นของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงปกากะญอ

การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยงนั้น นักวิชาการตั้งข้อสันนิษฐานแตกต่างกันไป แต่ที่สรุปชัดเจน คืออ้างว่าทิเบต และทะเลทรายโกบีเป็นถิ่นเดิมของชาวกะเหรี่ยง (Paul & Elaine, 1985, p. 68-99) กะเหรี่ยงอยู่ในตระกูลทิเบต-พม่า มีแหล่งกำเนิดอยู่ในแผนที่ทางทิศตะวันออกของทิเบตและอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศจีน ในเวลาต่อมาได้ถูกชาวจีนเข้ามารุกราน จึงอพยพกระจัดกระจายเข้ามาอยู่ในลุ่มน้ำแยงซีเกียง และถูกขับไล่มาอยู่ตามบริเวณ

ลุ่มแม่น้ำโขง มีมากที่สุดในกลุ่มแม่น้ำสาละวินในพม่า บรรพบุรุษของชาวกะเหรี่ยงได้อพยพเคลื่อนย้ายมาอยู่ทางตอนใต้ของจีน อาศัยอยู่ตามพรมแดนไทย-พม่า และกระจัดกระจายตามดอยที่สูง การอพยพมาอยู่ในประเทศไทยนั้นต่างแยกย้ายอาศัยอยู่ตามดอยสูงในภาคเหนือของประเทศไทย เช่น เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ตากและแม่ฮ่องสอน (Sutthitham, 1999)

กะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชาวเขาที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดในประเทศไทย อาศัยอยู่ทางภาคเหนือ มีจำนวนประชากรราว 150,000 คน มีอุปนิสัยซื่อสัตย์ สันโดษรักความสมถะไม่วุ่นวายคนต่างชาติ พยายามเป็นผู้รักษาป่าธรรมชาติ และวัฒนธรรมของตนมาโดยตลอด โดยชาวบ้านในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันด้วยระบบเครือญาติ การแต่งงานครอบครัวกะเหรี่ยงมีรูปแบบเป็นครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี มีผัวเดียวเมียเดียว โดยนับถือญาติฝ่ายแม่ เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายจะต้องไปอยู่ในบ้านฝ่ายหญิง นับถือคณาญาติทางฝ่ายหญิง เคารพสักการะวิญญาณบรรพบุรุษ อาศัยอยู่กึ่งธรรมชาติตามสภาพแวดล้อมที่ทางไกลความเจริญ จึงมีสุขภาพจิตที่ดีและมีสุขตามอัตภาพ มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดมั่นสืบต่อกันมานาน มีความเชื่อในเรื่องผีวิญญาณเทพผู้ดูแลรักษาป่า (Pianpanussak, 2000) ซึ่งส่งผลต่อการปกครอง ยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรม มีสังคมแบบเกษตรกรรมการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ ทำนา ปลูกข้าวเพื่อการบริโภค (Sutthitham, 1999)

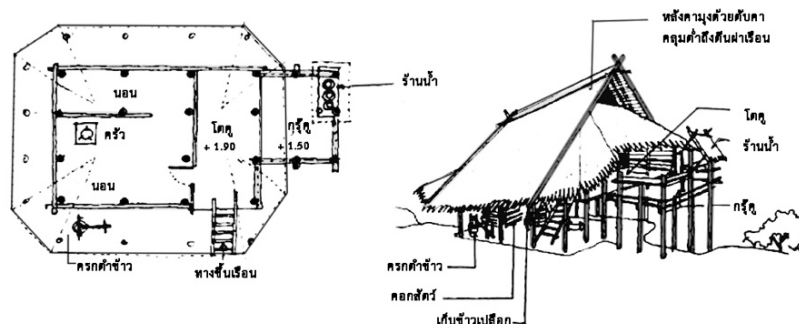
เขตกลุ่มพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ครอบคลุมพื้นที่ในจำนวน 4 อำเภอ มีต้นน้ำแม่แจ่ม อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอภูกามยาว เรียกว่าพื้นที่ดังกล่าวว่า “มือเจเค” หรือ มูเสเค เป็นภาษาปกาเกอญอ คำว่า “มือเจ” แปลว่า น้ำแม่แจ่ม ส่วนคำว่า “เค” แปลว่า ขุนห้วย ต้นน้ำ หมายถึง ดินแดนที่บรรพชนชาวปกาเกอญอได้สืบทอดให้เห็นถึงความสำคัญ บริเวณต้นกำเนิดของต้นน้ำแม่แจ่ม โดยต้นน้ำดังกล่าวได้แยกเป็นแม่น้ำ ลำธาร ลำห้วยสาขาเล็กๆ ร้อยกว่าสายไหลรวมกันลงสู่แม่น้ำแม่แจ่ม จากแม่น้ำแม่แจ่มลงไปสู่แม่น้ำปิงแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นดินแดนชนชาติพันธุ์ที่มีตำนานเล่าขานกันมาอย่างยาวนาน โดยมีตำนานเล่าว่านายจันทร์ชาวล้านนา เป็นผู้เข้ามาเผยแผ่ศาสนาพุทธของล้านนา ส่งผลให้อำนาจการเมืองส่วนกลางจากรัตนโกสินทร์เข้ามามีอิทธิพล อีกทั้งในปีพ.ศ. 2473 รัฐบาลศรีวิชัยได้เคยเดินทางเข้ามาตรวจค้นในพื้นที่เขตวัดจันทร์แห่งนี้ และในปัจจุบันบริเวณดังกล่าวเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาวกะเหรี่ยงหรือชาวปกาเกอญอมากถึงร้อยละ 90 ของพื้นที่ ภูเขาที่มีความสูงชันและปกคลุมไปด้วยป่าเบญจพรรณ โดยมีป่าสนสองใบ สนสามใบที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์หลากหลาย ซึ่งการท่องเที่ยวต้องการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้หลงไหลเข้ามา อีกทั้งเมื่อมีการยกระดับให้เป็นอำเภอใหม่ จึงทำให้บุคคลภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อได้สิทธิ์ครอบครองที่ดิน (Chaiwongkaeo, 2015)

เรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ชาวกะเหรี่ยงมักรวมตัวกันหนาแน่นอยู่บนพื้นที่ดอยสูง ใกล้แก่งน้ำแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เพื่อใช้ในการทำเกษตรกรรมและมีแนวการวางผังเรือนไปตามสภาพแวดล้อมภูมิประเทศและเลือกใช้วัสดุสร้างบ้านเรือนตามธรรมชาติที่มีอยู่ (Anupanpong, 2007) บ้านกะเหรี่ยงจะมีลักษณะยกขึ้นสูงจากดินราวเมตรกว่า มักจะเป็นเรือนจั่วเดียว ที่มีลักษณะหลังขนาดเล็กแบบกระท่อมหรือสร้างให้พอดีสำหรับสมาชิกในครอบครัวเดี่ยว ลักษณะพื้นบ้านและฝายบ้านวัสดุเป็นไม้ไผ่สับฟาก หลังคามุงด้วยใบตองตึงหรือหญ้า เตาไฟจะอยู่ตรงกลางบ้านใช้หุงต้มทำอาหาร มีลักษณะเป็นกระบะดิน ส่วนด้านบนเป็นชั้นวางของ นิยมปลูกบ้านใกล้กัน องค์กรกะเหรี่ยงมีขี้ข้าว ห้องน้ำ เล้าหมู โดยจะแยกออกจากตัวบ้าน (Sutthitham, 1999) หลังเรือนมีขานเป็ก หน้าเรือนมีทั้งขานแดดและขานร่ม พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะมีหิ้งพระอยู่ในส่วนโถงหน้าไม้ยึดติดทิศทางศาสนาคริสต์เริ่มเข้าสู่หมู่บ้านกะเหรี่ยงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2425 (Tienyoy, 1992) เรือนดั้งเดิมมีลักษณะเฉพาะที่แฝงไป

ด้วยคติความเชื่อภูมิปัญญาที่สะท้อนออกมาสู่รูปทรง ขนาด สัดส่วน พื้นที่ใช้สอยและวัสดุที่ใช้ก่อสร้าง ซึ่งมีผลต่อการจัดระเบียบที่ว่างในระดับหมู่บ้าน (Sirimuangmoon, 2016, pp. 113-141)

โดยสรุป ลักษณะเรือนกะเหรี่ยงมีองค์ประกอบของเรือนกะเหรี่ยง ได้แก่ 1. ขานหน้าบ้าน 2. บันไดหลัก 3. รานน้ำ 4. เติ้น 5. แม่เตาไฟ 6. ที่นอน การใช้สอยมีการแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ขานหน้าบ้านวางแนวยาวไปทางทิศเหนือได้หน้าเรือนจึงหันไปทางทิศใต้เพื่อรับแดดทั้งวันเป็นขานแบบเปิดโล่ง พื้นที่ส่วนที่ 2 และ 3 อยู่ภายใต้หลังคาคลุมตัวเรือน คือ ขานใต้หลังคาปีกนก เชื่อมต่อจากส่วนขานหน้าคล้ายกับเต็นท์ ยกสูงกว่าขานหน้าประมาณ 30 เซนติเมตร มีฝาเรือนกึ่งเปิดโล่ง ภายในเรือนผนังปิดมิด 4 ด้าน แม่เตาไฟจะอยู่ประมาณกลางเรือน ที่นอนอยู่ด้านข้าง ส่วนสุดท้ายจะกั้นเป็นที่นอนสำหรับลูกสาวไม่มีการเจาะหน้าต่าง ด้านทิศตะวันออกฝาห้องภายในเป็นที่ตั้งของหิ้งผีบรรพบุรุษของเรือน เติ้นเป็นส่วนเอนกประสงค์ไว้สำหรับแขกผู้มาเยือนและเป็นที่นอนของลูกชาย มักนิยมในการสร้างชั้นวางของติดผนังเป็นผนังผายออกและยังมีที่เก็บของด้านบน เตาไฟจะทำชั้นวางของยึดติดกับโครงสร้างหลังคา (Saicharoent, et al., 2006) ลักษณะเฉพาะเรือนกะเหรี่ยง (Anupanpong, 2007) วิเคราะห์ผ่านรูปแบบวัสดุเรือนและเทคนิคในการก่อสร้างเรือน การหมุนเวียนวัสดุ โดยพบลักษณะเฉพาะของเรือนกะเหรี่ยง คือ 1. มีความสอดคล้องกับธรรมชาติ 2. ระยะเวลาในการหมุนเวียนใช้ทรัพยากร 3-5 ปี จึงเปลี่ยนวัสดุ 3. เทคนิคการก่อสร้างแบบง่ายๆ 4. ใช้แรงงานคนก่อสร้างเรือน 5. มีการใช้ทรัพยากรได้คุ้มค่า อีกทั้งรูปแบบเรือนกะเหรี่ยงสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ เรือนขนาดเล็ก เรือนขนาดกลาง เรือนขนาดใหญ่และเรือนรูปแบบอื่นๆ ตามจำนวนผู้ที่อยู่อาศัย การขยายเรือนมักจะเพิ่มช่วงเสาส่วนเตาไฟ หรือขยายไปตามทางยาวต่อจากเรือนเดิม ส่วนเรือนขนาดใหญ่ มีการต่อเติมทั้งทางด้านยาวและด้านกว้าง เนื่องจากข้อจำกัดพื้นที่การขยายเรือนพบการปรับการใช้งานที่ต่างจากวิถีชีวิตเดิม มีการลดขนาดเตาไฟลงแล้วเพิ่มส่วนอื่นแทน

ภาพที่ 1 แสดงภาพลักษณะเรือนกะเหรี่ยงชาวปกาเกอญอ

ที่มา: Pavarajarn, 2000, p. 127

วิธีการดำเนินงานวิจัย เก็บข้อมูลภาคสนาม

มีการเก็บข้อมูลโดยเลือกวิธีการสุ่มตัวอย่าง (Cluster Sampling) กลุ่มตัวอย่างจากเรือนประเพณีดั้งเดิม¹ จำนวน 3 หลัง และเรือนที่มีการปรับเปลี่ยน² จำนวน 12 หลัง ในพื้นที่ศึกษาเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแจ่ม ครอบคลุมใน

¹ เรือนประเพณีดั้งเดิม ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง เรือนที่มีรูปแบบตามการศึกษาใกล้เคียงกับวรรณกรรม กล่าวคือ เป็นเรือนภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่ากะเหรี่ยงปกาเกอญอแบบเรือนเครื่องผูก สร้างจากวัสดุธรรมชาติ โครงสร้างไม้เนื้อแข็งผสมกับไม้ไผ่ ผนังและพื้นกรุด้วยฟากไม้ไผ่

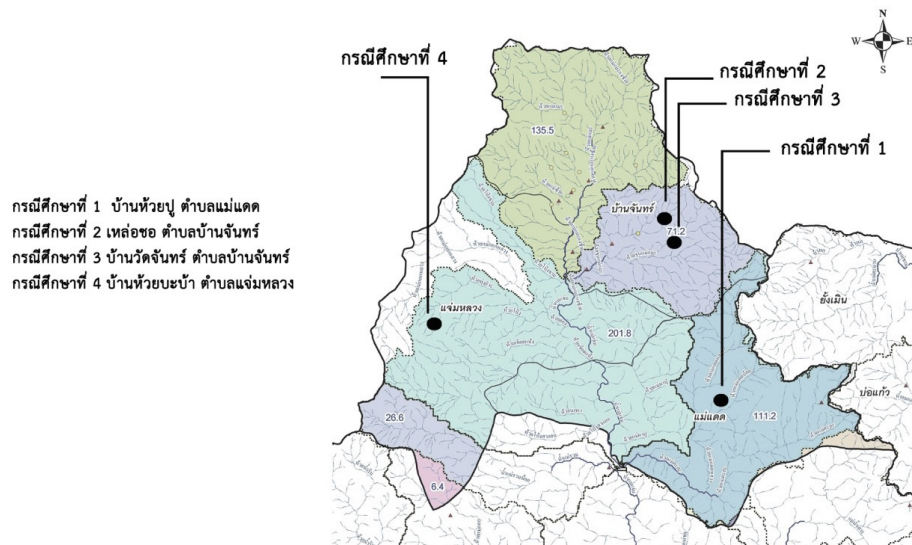
² เรือนที่มีการปรับเปลี่ยน ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง เรือนที่มีรูปแบบเรือน การก่อรูปและปรับเปลี่ยนทางกายภาพเรือนที่เป็นไปตามปัจจัยกระทบ กล่าวคือ เรือนอาศัยในท้องถิ่นของชนเผ่ากะเหรี่ยงปกาเกอญอที่มีการรับเอาวัสดุอุตสาหกรรมเข้ามาผสมผสาน หรือเรือนรูปแบบสมัยใหม่

3 ตำบล อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบไปด้วย 4 หมู่บ้าน คือ บ้านห้วยปู ตำบลแม่แดด, เหล่ขอ ตำบลบ้านจันทร์, บ้านวัดจันทร์ ตำบลบ้านจันทร์ และ บ้านห้วยบะบ้า ตำบลแจ่มหลวง โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์เจ้าของเรือนกับผู้นำในชุมชน มีการสำรวจเรือน รั้ววัด ถ่ายภาพและเขียนแบบ สัมผัสรับรู้สังเกตการณ์ พฤติกรรมการใช้งานในกิจกรรมที่สำคัญ วิเคราะห์ ทัศนคติและความอธิบายผลการศึกษาพลวัตในเชิงปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาข้อมูลภาพรวมของหมู่บ้าน เพื่อเข้าใจสภาพความเป็นอยู่ในการค้นหาประเด็นปัญหาที่สำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เพื่อทราบข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่และเพื่อผู้วิจัยสามารถกำหนดกลุ่มเรือนตัวอย่างกรณีพื้นที่ศึกษาได้ ต่อมาจึงลงพื้นที่เก็บข้อมูล เดินทางจากตัวเมืองเชียงใหม่ ใช้เส้นทางตัวอำเภอแม่ริมทางหลวงหมายเลข 1096 ผ่านอำเภอสะเมิงบ้านบ่อแก้ว ไปยังบ้านวัดจันทร์ระยะทางประมาณ 147 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 4-5 ชั่วโมงสู่การลงพื้นที่ศึกษา

ลักษณะชุมชนและสภาพแวดล้อมบริบท พบว่าเส้นทางหลักการเข้าไปยังพื้นที่ตัวอำเภอ มีการทำเส้นทางคมนาคมที่สะดวกสบายมากขึ้น ในพื้นที่บ้านจันทร์เริ่มมีการตัดถนนและก่อสร้างอาคาร พบองค์ประกอบในชุมชนมีความเป็นเมืองมากขึ้น ส่วนทางเข้าหมู่บ้านในพื้นที่ห่างไกลออกไปในแต่ละพื้นที่ยังคงเป็นเส้นทางลูกรัง การเดินทางค่อนข้างลำบาก แต่มีแนวโน้มว่าการเข้าถึงในพื้นที่กับสังคมภายนอกขยายตัวเพิ่มขึ้น ความเจริญเข้ามาสู่สังคมชุมชนและมีการเปลี่ยนแปลงกายภาพของเรือน

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาด้วยการทบทวนวรรณกรรมเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดทำรายละเอียดและแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ให้ความครอบคลุมในประเด็นการศึกษาตามที่กำหนดไว้ โดยได้แยกประเด็นตรงตามวัตถุประสงค์ เป็นการเตรียมการก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย เพื่อเตรียมการวางแผนระยะเวลาในการเดินทาง การทำงานระหว่างผู้จัดทำวิจัยและผู้ช่วยทีมวิจัยร่วมกัน การประสานงานกับทางฝ่ายผู้นำกลุ่มชุมชน อีกทั้งชาวบ้านที่อาศัยอยู่ที่สามารถให้ข้อมูลและความรู้แก่ผู้วิจัยได้

ภาพที่ 2 แสดงแผนที่กรณีศึกษาขอบเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แจ่ม อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา: ปรับปรุงเพิ่มเติมจาก Gis Information database system Chiangmai Province, 2017

จากข้อมูลพื้นฐานทางภูมิศาสตร์ สังคมความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของชุมชนกรณีศึกษาพื้นที่มือเจ๊ะ³ หรือ ต้นน้ำแม่แจ่ม อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ได้เจาะจงเลือกเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ชาวกะเหรี่ยงปกาเกอญอ ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรโดยส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มากที่สุด ซึ่งจะศึกษาในลักษณะของชุมชนและลักษณะของเรือน พบว่าข้อมูลชุมชนโดยทั่วไปมีดังนี้

1. บ้านห้วยปู ตำบลแม่แดด มีเนื้อที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่ราบสูง หมู่บ้านตั้งอยู่บริเวณหุบเขาสูงมีป่าไม้และลำห้วย โดยภูเขามีความสูงประมาณ 800-1,300 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง สภาพป่าดิบเขา ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ สภาพภูมิอากาศมีความหนาวเย็นตลอดทั้งปี อุณหภูมิเฉลี่ย 19 องศาเซลเซียส สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ถึงประมาณร้อยละ 80 มีลำน้ำไหลตลอดทั้งปี คือ น้ำแม่ตะละและลำน้ำห้วยปู ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีวัดเป็นสถานที่ศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 161 หลังคาเรือน⁴ รายได้ครัวเรือนส่วนใหญ่มาจากการทำเกษตรกรรม พืชหมุนเวียน นาขั้นบันได โดยได้ก่อตั้งขึ้นเป็นกลุ่มการท่องเที่ยว เมื่อปี พ.ศ. 2557 ภายใต้โครงการ สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนบนพื้นที่สูงโดยการใช้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือ

2. เหล่ล่อซอ ตำบลบ้านจันทร์ ภูมิประเทศที่ตั้งอยู่บนเทือกเขาสูงรายล้อมด้วยป่าสนสองใบ สนสามใบ กลุ่มเหล่ล่อซอ⁵ ได้มีการก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2553 เป็นการรวมตัวของชุมชนกะเหรี่ยง 3 หย่อมบ้าน คือ บ้านห้วยฮ่อม หมู่ที่ 1 บ้านดอยตุงหมู่ที่ 1 และบ้านห้วยครกหมู่ที่ 2 เขตพื้นที่ตำบลวัดจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเป็นการดูแลด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ 3 หย่อมบ้าน ชุมชนนี้อยู่ห่างจากวัดจันทร์ ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางชุมชนไปประมาณ 5 กิโลเมตร มีจำนวนประชากรในครัวเรือนประมาณ 70 หลังคาเรือน⁶ ทางเข้าหมู่บ้านยังคงเป็นลูกรังแต่บดละเอียดแน่น มีการทำไร่หมุนเวียน ทำนาเป็นอาชีพหลัก

3. ชุมชนบ้านวัดจันทร์ ตำบลบ้านจันทร์ มีสภาพพื้นที่ประกอบไปด้วยเนินเขาสลับซับซ้อนซึ่งความลาดชันสูง มีที่ราบแคบตามหุบเขา ลำห้วยขนาดเล็กไหลผ่านชุมชนมีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติป่าเขา มีสถานที่สำคัญเป็นชุมชนที่มีวัดเก่าแก่มากช้านาน สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยละว้า (ลัวะ) ที่อพยพมาจากเชียงใหม่ เมื่อ 300 ปีก่อน ต่อมาได้รับการบูรณะครั้งแรกในสมัยที่ครูบาศรีวิชัยได้จุดธูปเทียนมาบริเวณวัดจันทร์ในปัจจุบัน จึงได้แรงศรัทธาจากชาวบ้านช่วยกันบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุใหม่โดยการซ่อมแซมห่มทับพระธาตุองค์เดิม จึงถือเป็นวัดที่สำคัญของชุมชนชาวกะเหรี่ยงพุทธซึ่งประดิษฐานพระสิงห์ ชื่อวัดจันทร์⁷ มา จากชื่อของ “นายจันทร์” (เป็นคนจากล้านนา) ในหมู่บ้านวัดจันทร์มีทั้งหมด 172 ครัวเรือน ซึ่งเป็นชาวปกาเกอญอทั้งหมดอพยพมาจากจังหวัดแม่ฮ่องสอน ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน

4. ชุมชนบ้านห้วยบะบ้า ตำบลแจ่มหลวง สภาพป่าเป็นป่าดิบแล้งและป่าเบญจพรรณที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ประชากรตำบลแจ่มหลวงประกอบอาชีพเกษตรกรรมประมาณร้อยละ 90 ซึ่งมีพื้นที่ในการทำเกษตรประมาณ

³ มือเจ๊ะคี่ เป็นภาษาปกาเกอญอ (คำว่า “มือเจ๊ะ” แปลว่าน้ำแม่แจ่ม ส่วนคำว่า “คี่” แปลว่าขุนห้วยต้นน้ำ) หมายถึง บริเวณที่เป็นต้นกำเนิดของน้ำแม่แจ่ม เป็นพื้นที่เขาที่มีสายน้ำลำห้วยต่างๆ ประกอบกันเป็นลำแม่น้ำ

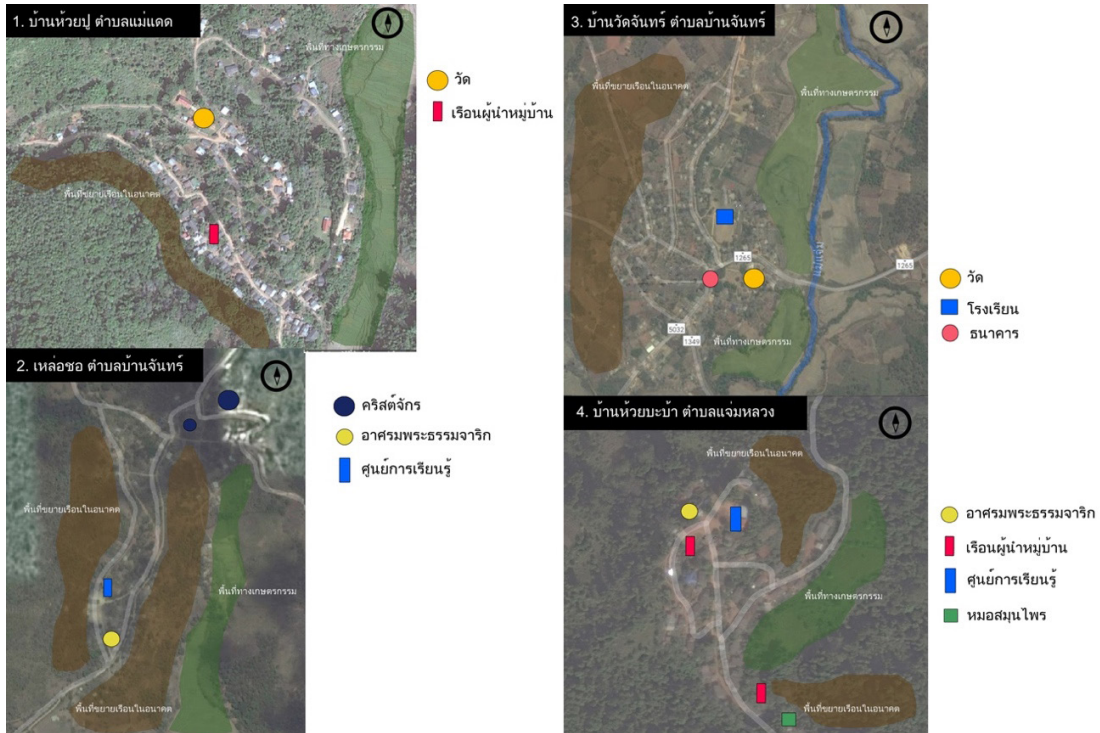
⁴ จำนวนครัวเรือน ที่มา: ข้อมูลองค์กรบริหารส่วนตำบลแม่แดด อำเภอกัลยาณิวัฒนา จ.เชียงใหม่

⁵ กลุ่มเหล่ล่อซอ “เหล่ล่อซอ” หมายถึง ก่อนหินสามก้อนที่รวมกันเป็นเตาไฟหุงอาหารเลี้ยงผู้คนทั้งในชุมชนและแขกที่มาเยี่ยมเยือนในชุมชน โดยหินก้อนนี้ประกอบด้วยชุมชนชาวกะเหรี่ยง บ้านห้วยฮ่อม หมู่ที่ 1 บ้านดอยตุง หมู่ที่ 1 และบ้านห้วยครก หมู่ที่ 2 ตำบลวัดจันทร์ ที่มา: กลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอกัลยาณิวัฒนา

⁶ จำนวนครัวเรือน ที่มา: ข้อมูลองค์กรบริหารส่วนตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จ.เชียงใหม่

⁷ วัดจันทร์เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ก่อตั้งขึ้นราว 200 กว่าปี โดยมีนายจันทร์ชาวล้านนา เห็นว่าสถานที่แห่งนี้เหมาะสมควรแก่การสร้างหมู่บ้าน มีแม่น้ำแจ่มไหลผ่านทางด้านทิศตะวันออกจึงปักหลักอาศัยอยู่ ที่มา: กลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอกัลยาณิวัฒนา

เอ๋อเพื่อเผื่อเผื่อซึ่งกันและกัน ไม่แบ่งแยกฝ่ายใด

ภาพที่ 3 แสดงภาพการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านกรณิศึกษาทั้ง 4 ชุมชน
ที่มา: ปรับปรุงเพิ่มเติมจาก <https://www.google.com/maps>, 2018

จากการศึกษาด้านการขยายตัวของชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 4 ชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยที่เข้ามากระทบ โดยสังคมเข้าสู่การปฏิรูปการปกครองของทางหน่วยงานภาครัฐ ได้เข้ามามีอิทธิพลควบคุมตามกฎหมายและมีนโยบายผลักดันด้านการท่องเที่ยว โดยได้ตั้งโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวขึ้น ภายใต้ปัจจัยตัวตนเอกลักษณ์ของกลุ่มชาวกะเหรี่ยงปกากะญอที่มีวัฒนธรรมประเพณีสืบทอดต่อกันมา โดยพบว่าชุมชนบ้านห้วยบะบามีการขยายตัวน้อยกว่าหมู่บ้านอื่น เนื่องมาจากการเข้าถึงในพื้นที่ค่อนข้างลำบากและห่างไกลต่างจากชุมชนอื่น เช่น บ้านห้วยปูตาบลแม่แดด จะตั้งอยู่ใกล้ที่ว่าการอำเภอ ส่วนโครงการในพระราชดำริอยู่ในพื้นที่ตำบลบ้านจันทร์ องค์ประกอบชุมชนจึงมีการจัดเป็นระบบขึ้น เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล สุนัขกักขัง สถานีตำรวจ อาคารส่วนสาธารณะ เส้นทางคมนาคมอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง เส้นทางหลักเชื่อมต่อถนนรองหลากหลายเส้น ทำให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น เงินมีบทบาทความสำคัญ กระแสค่านิยมเข้ามา เกิดความต้องการสร้างฐานะความเป็นอยู่บางอย่างเปลี่ยนแปลงไป ต่างจากอุปนิสัยของชาวกะเหรี่ยงผู้ที่รักความสมถะ ส่งผลในเชิงกายภาพเรือนมีการขยายตัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการการปรับตัวไปตามปัจจัยที่เข้ามากระทบในพื้นที่

⁸ จำนวนครัวเรือน ที่มา: ข้อมูลองค์กรบริหารส่วนตำบลแจ้ห่ม อำเภอกัลยาณิวัฒนา จ.เชียงใหม่

ผลการศึกษาวิจัย

ผลการศึกษาเกี่ยวกับพลวัตเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงปกาเกอญอในพื้นที่ต้นน้ำแม่แจ่ม พบลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากปัจจัยกระตุ้นด้านการท่องเที่ยวและปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง โดยสามารถวิเคราะห์จำแนกได้เป็น 3 ส่วนคือ ลักษณะชุมชน ลักษณะเรือนและพลวัตเชิงกายภาพเรือนพื้นถิ่น

ลักษณะชุมชนทั้ง 4 ชุมชน จากผลการสำรวจพบว่าชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าเขา ลำห้วยและแหล่งต้นน้ำ สภาพแวดล้อมบริบทกับวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ซึ่งมีการอาศัยอยู่ของชาวปกาเกอญอมายาวนานกว่า 200 ปี ในหนึ่งครัวเรือนจะมีพื้นที่เพื่อทำการเกษตรเป็นของตนเองแบบไร่หมุนเวียน มีกระบวนการผลิตที่มีขั้นตอนตามพิธีกรรมความเชื่อเพื่อผลผลิต เมื่อความเจริญได้เข้ามาจึงมีการสร้างค่านิยมบางอย่างที่ผิดไปจากอุปนิสัยของชาวกะเหรี่ยงผู้รักความสมถะ ด้วยบทบาททางสังคมที่ต้องการสร้างฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เริ่มมีอาชีพใหม่เกิดขึ้นนอกเหนือการทำเกษตรกรรม อีกทั้งองค์ประกอบผังหมู่บ้าน สภาพบริบทในพื้นที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการก่อตัวจนถึงการขยายหมู่บ้านเกิดเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ขึ้น ตามกระบวนการพลวัต พื้นที่จำเป็นต้องมีการจัดสรรอย่างเป็นธรรม เกิดการทำข้อตกลงกันระหว่างชาวเขาที่อาศัยอยู่กับนักพัฒนาในหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยพื้นที่ทั้งหมดไม่สามารถแบ่งแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งมีความสัมพันธ์กันดังนี้

1. พื้นที่ป่าอนุรักษ์ อยู่ห่างไกลจากตัวชุมชน ห้ามตัดไม้ทำลายป่า ห้ามใช้ประโยชน์เพื่อการทำกินใดๆ ห้ามจับสัตว์น้ำ เพื่อรักษาให้มีแหล่งน้ำใช้ มีความเชื่อเรื่องเทพรักษาป่า เช่น ป่ากั่วลม มีลมแรงเนื่องจากเขาสองลูกมาบรรจบกัน ซึ่งหมายถึง ป่าที่เป็นทางเดินผี รวมถึงป่าน้ำซับมีโคลน ป่างาช้างและลำห้วยที่บรรจบกัน ซึ่งการจำแนกพื้นที่เขตป่านี้ มีส่วนของหน่วยงาน ได้เข้ามาจัดการต้นน้ำ โครงการหลวงในพระราชดำริดูแลร่วมกันกับชาวบ้าน ต่อบริการแบ่งเขตพื้นที่ตามความเชื่อประเพณี โดยมีกฎหมายรองรับ

2. พื้นที่ทำกินเกษตรกรรม เพื่อดำรงชีพเป็นพื้นที่สำหรับทำนา พื้นที่ไร่หมุนเวียน พื้นที่ป่าใช้สอยในการเก็บของป่า ลำสัตว์น้ำไม่มาใช้งาน ซึ่งถือกรรมสิทธิ์ร่วมกันมีข้อบังคับใช้ การตัดไม้โดยต้องแจ้งให้ทราบก่อน

3. ป่าความเชื่อพิธีกรรม ป่าช้าใช้ฝังศพจึงห้ามนำไม้มาใช้ในบ้าน ป่าเกิดเป็นป่าที่มีการนำรกสยเสด็จใส่กระบอกไม้ไผ่ ผูกติดกับต้นไม้ ซึ่งปัจจุบันมีการคลอดลูกในโรงพยาบาล จึงอนุญาตให้นารกลับบ้านได้ แสดงถึงสัญลักษณ์การอนุรักษ์เขตป่า

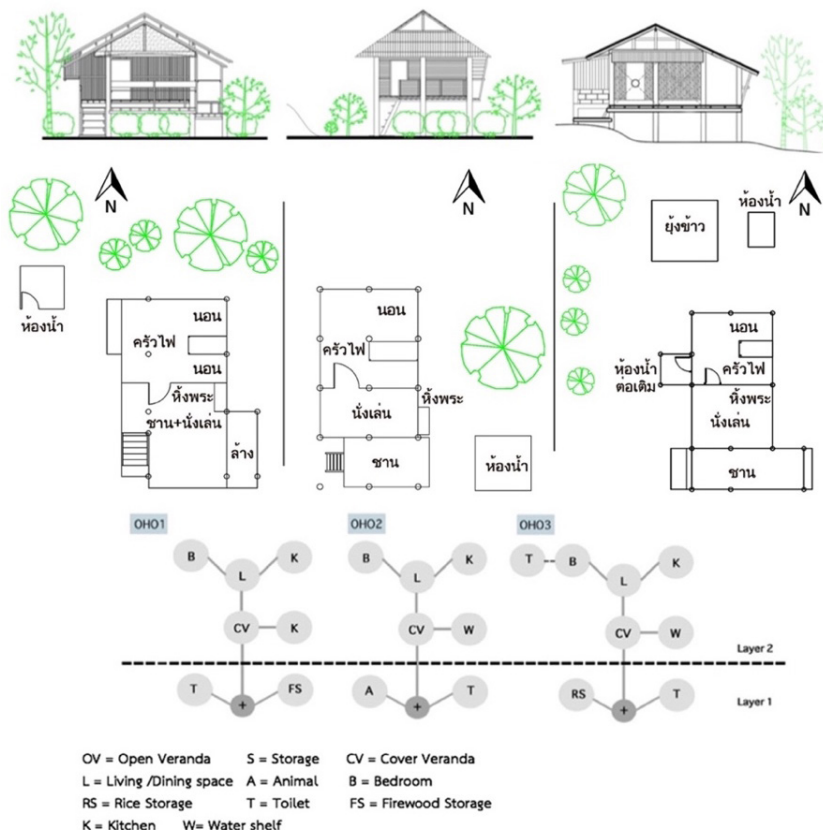
4. พื้นที่อยู่อาศัย เพื่อการสร้างบ้านเรือนในแต่ละครอบครัวโดยปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และธรรมเนียมความเชื่อ ไม่บดบังบ้านพ่อแม่ เป็นพื้นที่ชุมชนที่อยู่รวมกัน มักมีขนาดไม่ใหญ่นัก มีแนวรั้วกัน ปลูกพืชสวนครัวต่างๆ พื้นที่ต้นน้ำแม่แจ่มในปัจจุบัน คือ เขตอำเภอภักดีชุมพล เป็นพื้นที่ชาวปกาเกอญอได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่กันแบบพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต แม้ในปัจจุบันจะมีปัจจัยมากระทบ มีการเปลี่ยนการนับถือศาสนา ก็ยังมีวิถีการอยู่กับป่า ปรับตัวเมื่อเกิดสถานการณ์มากระทบ

ลักษณะทั้ง 4 ชุมชนกรณีศึกษาเป็นกลุ่มชุมชนที่เข้าร่วมโครงการเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่มีระบบการบริหารจัดการจากหน่วยงานทางวิชาการ แผนงานวิจัย มีการพัฒนาเครือข่าย เพื่อจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอภักดีชุมพล คือ มาจากศูนย์จัดการข้อมูลเพื่อการวิจัยและพัฒนาศักยภาพชุมชน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาควิชา โดยมีหน่วยงานในพื้นที่ให้การสนับสนุน มีศูนย์ข้อมูลบริการนักท่องเที่ยวอำเภอภักดีชุมพล การบริหารจัดการเป็นไปตามระเบียบ แผนการมีการจัดตั้งบุคลากร มีราคาค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวตามรายการกิจกรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งมักมาจากฐานทรัพยากรทางธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ สถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ โดยมีการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวขึ้น

ลักษณะเรือน การสำรวจพบว่าเรือนพื้นถิ่นกะเหรี่ยงในปัจจุบัน มีการต่อเติมเรือนและการขยายเรือนเพิ่มมากขึ้น โดยเรือนดั้งเดิมขนาดนั้นหายากไม่ค่อยพบเห็นได้ง่ายในพื้นที่ จึงได้เลือกเรือนที่มีความใกล้เคียงกับ

วรรณกรรมมากที่สุดมาทำการศึกษาจำนวน 3 เรือน จากการให้ค่าเฉลี่ยตามความเหมาะสม เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน การศึกษาด้านการเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการ โดยการสำรวจพบว่าเป็นเรือนลักษณะเรือนจั่วเดียว ใช้วัสดุธรรมชาติ ไม้ไผ่กับไม้เนื้อแข็งในการสร้าง อีกทั้งมีเรือนรูปแบบผสมผสานวัสดุที่มีการต่อเติมขยายเรือนไปตามปัจจัยส่งผลต่อการก่อสร้างเรือนในปัจจุบัน ศึกษาจำนวน 12 เรือน

1. **เรือนประเพณีดั้งเดิม** เป็นเรือนภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่ากะเหรี่ยงปกาเกอญอดั้งเดิม แบบเรือนเครื่องผูก ที่สร้างจากวัสดุธรรมชาติโครงสร้างไม้เนื้อแข็งผสมกับไม้ไผ่ผึงและพื้นกรุด้วยฟากไม้ไผ่ เป็นวัสดุที่หาได้ง่าย สามารถหมุนเวียน ใช้วัสดุโครงสร้างที่มีในพื้นที่ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ทำจากไม้ไผ่และมุงหลังคาด้วยหญ้า จึงเรียกได้ว่าเป็นลักษณะดั้งเดิมของเรือนพื้นถิ่นชาวกะเหรี่ยง ซึ่งมาจากการใช้วัสดุธรรมชาติอย่างแท้จริง แต่ในบางเรือนก็เลือกที่จะใช้วัสดุแบบผสมผสาน คือ การใช้รูปแบบวัสดุเดิมแบบธรรมชาติผสมกับการใช้วัสดุทางอุตสาหกรรมรูปแบบสมัยใหม่ในบางส่วน เพื่อความคงทนถาวร ยึดอายุในการใช้งานมากขึ้น เช่น หลังคามุงสังกะสี มุงกระเบื้อง กลุ่มนี้จะเลือกใช้วัสดุเพียงแค่บางอย่างมาแทนการใช้วัสดุธรรมชาติ ส่วนกลุ่มสุดท้ายปรากฏมีการใช้ทั้งวัสดุธรรมชาติและวัสดุทางอุตสาหกรรมมาทำการต่อเติม ซึ่งปัจจุบันมักเป็นเรือนของหญิงผู้เฒ่าที่อาศัยอยู่ในเรือนเพียงคนเดียว โดยตามความเชื่อชาวปกาเกอญอจะนับถือเครือญาติฝ่ายหญิง ให้ความสำคัญในบทบาทของผู้หญิงจัดการดูแลครอบครัว แม่เตาไฟถือเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุด เป็นศูนย์กลางของตัวเรือนและความเชื่อที่ว่าไม่ควรมีผู้หญิงมากกว่า 2 คน ใช้เตาไฟเดียวกัน จึงมีเรือนลูกสาวเมื่อแต่งงานก็จะแยกไปสร้างเรือนของตนเอง

ภาพที่ 4 แสดงลักษณะของกลุ่มเรือนพื้นถิ่นกะเหรี่ยงชาวปกาเกอญอ รูปแบบเรือนประเพณีดั้งเดิมในพื้นที่ศึกษา

จากการสำรวจลักษณะรูปแบบเรือนประเพณีดั้งเดิมในพื้นที่ศึกษาพบว่ารูปแบบเรือนมีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงดังนี้

1. รูปทรงลักษณะเรือน ยังคงเป็นเรือนแบบจั่วเดียวมีการใช้ทั้งวัสดุธรรมชาติเป็นหลัก แต่บางเรือนเริ่มปรับใช้วัสดุบาง อย่าง เช่น ส่วนหลังคาเปลี่ยนเป็นวัสดุกระจกเบี่ยงหรือสังกะสีแทนและเริ่มมีการต่อเติมด้วยวัสดุอุตสาหกรรมสมัยใหม่

2. ทิศทางการวางผัง หันหน้าของเรือนไม่มีกฎตายตัวอาศัยสะดวกตามทางเข้าออก ทำแนวรั้วเป็นแนวแสดงพื้นที่ขอบเขต สังเกตได้ว่าส่วนใหญ่หน้าเรือนจะหันไปทางทิศใต้เอาชนแดดรับส่วนหน้าเรือน

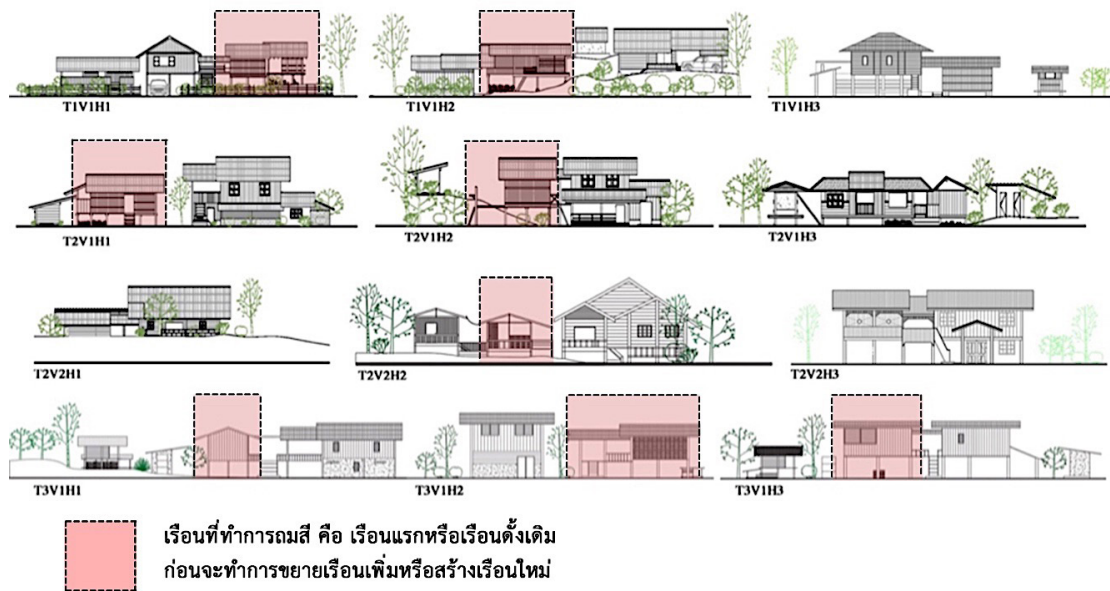
3. รูปแบบการจัดวางผังเรือนพื้นที่พื้นที่ปลูกสร้าง แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ส่วนพื้นที่หลัก ได้แก่ ตัวเรือน ห้องน้ำ และส่วนพื้นที่รอง ได้แก่ พื้นที่เลี้ยงสัตว์ คอกหมู กองฟืน ยุงข้าว มีลำดับของที่วางเป็นรูปแบบเดียวกันโดยชานอยู่ส่วนหน้า ส่วนครัวและนอนอยู่ลำดับสุดท้าย

4. องค์ประกอบของเรือน ได้ทุนเรือนเป็นพื้นที่โล่งทั้งหมดสี่ด้าน ซึ่งเรือนมักมีลักษณะยกใต้ถุนสูง เป็นเรือนแบบยกพื้นเสาสูงตามลักษณะภูมิประเทศ ระดับความสูงจากพื้นใต้ถุนถึงพื้นเรือนชั้นบนพอให้เดินลอดผ่านก้มศีรษะได้สะดวก ความสูงประมาณ 1.00 - 2.00 เมตร มีการแบ่งส่วนการใช้งานพื้นที่ใต้ถุนตามลำดับผังพื้นที่ใช้สอยส่วนบนเรือน เช่น ส่วนครัว ด้านใต้ถุนเรือนจะเป็นพื้นที่เก็บฟืน ส่วนล่างพื้นที่ใต้ถุนเรือนจะเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์เป็นต้น ใต้ถุนมักถูกใช้ประโยชน์เกี่ยวกับการเกษตร ทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ เก็บฟืน ยุงข้าวเปลือก เก็บอุปกรณ์ต่างๆ มักพักผ่อนอยู่บริเวณชาน โถงหรือนั่งเล่น โดยรูปแบบใต้ถุนเรือนมักจะเป็นไปตามความต้องการตามความเหมาะสมของพื้นที่ บันไดเป็นส่วนที่เชื่อมต่อกับชานด้านหน้าเรือน ทางขึ้นอยู่ด้านข้างตัวเรือนมักอยู่ใต้หลังคา มีชนพักหัวบันได มีประตูเล็กเปิดปิดทำจากไม้ โดยทุกเรือนจะมีบันได เนื่องจากเป็นเรือนแบบยกพื้นแต่มีความสูงที่ไม่แน่นอน ซึ่งเป็นไปตามบริบทพื้นที่ ไม่มีราวจับขึ้นบันได มีจำนวนขั้นมักลงท้ายด้วยเลขคู่เสมอ ชานจะอยู่ทางด้านหน้าก่อนจะเข้าสู่พื้นที่หลักภายในหลังคาคลุม ซึ่งส่วนใหญ่หน้าเรือนจะหันหน้าไปทางทิศใต้ ชานเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ส่วนชานด้านหลังตัวเรือนบางหลังมักสร้างเพื่อเป็นส่วนล่างสำหรับล้างผักในบางโอกาส ส่วนโถงหรือนั่งเล่นเป็นส่วนที่เชื่อมต่อกับชานก่อนเข้าไปในครัวไฟ ด้านข้างผนังจะทำเป็นหิ้งพระอยู่ด้านทิศตะวันออก ซึ่งในปัจจุบันมีการนับถือศาสนาพุทธกันมากในพื้นที่ ใช้ส่วนโถงไว้นอนสำหรับลูกชายหรือทำกิจกรรมพิเศษรองรับแขกที่มาเยือน ส่วนนอนจะใช้เป็นส่วนเดียวกับครัว โดยใช้บริเวณพื้นที่ด้านข้างของเตาไฟในการนอนหรืออาบกันส่วนด้วยผ้าทำผ้ากันห้อง ในบางหลังเพื่อใช้นอนและอยู่ใกล้กับส่วนเตาไฟเป็นพื้นที่นอนขนาดเล็กของพ่อแม่ อีกฝั่งเป็นพื้นนอนลูกสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน บริเวณใกล้ๆ จะพบกองผ้าของใช้ส่วนตัววางอยู่ในมุมผนังด้านใดด้านหนึ่ง ส่วนลูกชายเมื่อโตขึ้นก็จะไปนอนในส่วนโถงชานด้านนอกแทน

2. เรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงไป จากการเก็บข้อมูลเรือนที่มีการปรับเปลี่ยน พบว่าสามารถแยกประเภทเรือนของกลุ่มเรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในพื้นที่ศึกษาได้กลุ่มใหญ่ๆ ที่เห็นได้ชัดในบริบทพื้นที่โดยมาจากกระตือรือร้นของการปรับใช้วัสดุเรือนมีระดับ 2 ลักษณะดังนี้ คือ 1. เรือนดั้งเดิมจั่วเดียววัสดุธรรมชาติผสมวัสดุอุตสาหกรรมมีการต่อเติม 2. เรือนสมัยใหม่

เรือนดั้งเดิมแบบขยายต่อเติมบางส่วนและเพิ่มเรือนใหม่ คือ จะมีเรือนดั้งเดิมที่ภายในมีส่วนของครัวไฟทั้งข้าบบกะเหรี่ยงอยู่ 1 หลัง และต่อเติมอีกเรือนขึ้นมาเป็นเรือนใหม่ ทำส่วนนั่งเล่นและส่วนห้องนอนเน้นเป็นพื้นที่การใช้งานหลักโดยเฉพาะ ซึ่งเรือนนี้จะทำมาจากวัสดุธรรมชาติไม้เนื้อแข็ง ไม้สนเป็นหลัก ผสมกับการใช้วัสดุอุตสาหกรรมสมัยใหม่เข้ามา เช่น การก่ออิฐฉาบปูน ทาสี เป็นทั้งการต่อเติมและการขยายเรือน บางหลังมีการทำชานเชื่อมหากันได้กับเรือนครัว

เรือนรูปแบบสมัยใหม่ คือ เรือนที่นำเอาสัญลักษณ์อิทธิพลวัฒนธรรมภายนอกเข้ามา ส่งผลต่อการออกแบบรูปทรงลักษณะเรือนให้เป็นรูปแบบใหม่ ไม่มีเรือนดั้งเดิมจำเริญวัสตุไม้ไผ่ที่ภายในมีส่วนของครัวไฟหิ้งข้าแบบกะเหรี่ยง แต่จะเป็นห้องครัวแบบชานเมือง มีแก๊สทุ้งต้มนำมาใช้หรือมีการนำเอาครัวไฟหิ้งข้าแบบกะเหรี่ยงมาอยู่ในเรือนรูปแบบสมัยใหม่ มักนิยมสร้างเรือนมาจากวัสดุธรรมชาติโดยใช้ไม้สนเป็นหลัก ผสมผสานกับการใช้วัสดุอุตสาหกรรมสมัยใหม่ เช่น การก่ออิฐฉาบปูน ทาสี เรือนรูปแบบสมัยใหม่เกิดจากค่านิยมที่ทำตามกันมา จากการที่เจ้าของเรือนไปพบเห็นในพื้นที่อื่นๆ จดจำเอามาออกแบบเอง รูปแบบนี้จึงอาจมีเพียงส่วนครัวไฟหิ้งข้าแบบกะเหรี่ยงที่ถูกยกมาไว้ในเรือน ซึ่งก็เป็นเพียงบางหลังเท่านั้นที่ยังมีอยู่

ภาพที่ 5 แสดงลักษณะของเรือน 2 ลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่กรณีศึกษาทั้ง 12 หลัง

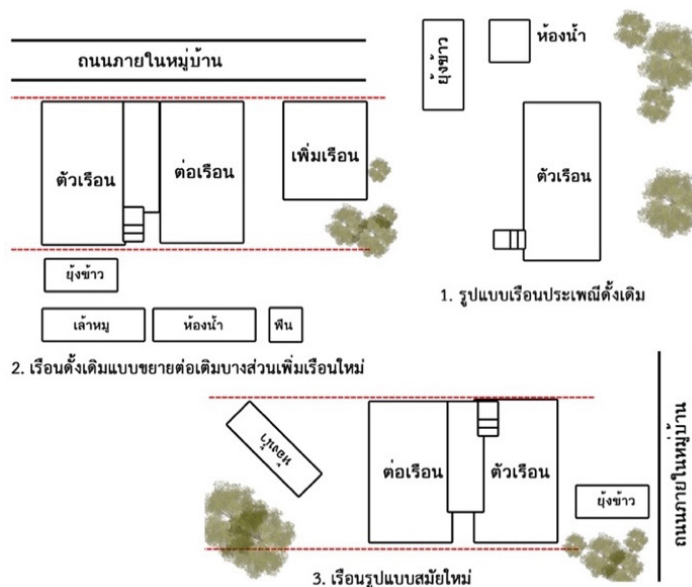
จากการสำรวจลักษณะรูปแบบเรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ศึกษาพบว่าเรือนมีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงดังนี้

1. รูปทรงลักษณะเรือน ส่วนใหญ่มักมีเรือนดั้งเดิมเป็นเรือนหลักแล้วทำการขยายเรือน หรือสร้างเรือนใหม่ในบริเวณเพิ่มเติม มีการใช้ทั้งวัสดุธรรมชาติเป็นหลักผสมผสานกับการใช้วัสดุอุตสาหกรรมสมัยใหม่
2. การจัดกลุ่ม กลุ่มเรือนรับรอง คือ เรือนที่ผู้อยู่อาศัยสร้างขึ้นเพิ่มเติมจากการขยายเรือนเพิ่มหรือต่อเติมเรือนใหม่ โดยใช้สำหรับนอนและนั่งเล่นเป็นหลักและใช้เพื่อรับรองแขกที่มาเยือนหรือนักท่องเที่ยวในการรองรับทำโฮมสเตย์ โดยในบางเรือน มีการแบ่งพื้นที่ชั้นบนสำหรับเจ้าของบ้าน ชั้นล่างสำหรับผู้มาพัก โดยเป็นเรือนที่เพิ่มมาจากความต้องการขยายพื้นที่เชื่อมต่อกับชานหรือก่อสร้างในพื้นที่ใหม่ด้านข้าง กลุ่มเรือนครัว คือ เรือนที่ผู้อยู่อาศัยสร้างขึ้นโดยมีส่วนครัวในเรือนรูปแบบลักษณะที่ผสมผสานทั้งการเพิ่มเติมจากการขยายเรือนที่มีเรือนแรกอยู่แล้ว กับการทำเรือนใหม่โดยไม่มีเรือนแรกหรือเรือนดั้งเดิมอยู่แล้ว อาจเพิ่มเรือนรับรองเป็นเรือนที่สอง ส่วนกลุ่มสุดท้ายได้แก่กลุ่มเรือนแรกหรือเรือนดั้งเดิม คือ เรือนที่มีลักษณะคล้ายหรือเป็นเรือนดั้งเดิมที่มีการสร้างด้วยวัสดุไม้ไผ่ไม้เนื้อแข็ง

แบบดั้งเดิมตามภูมิปัญญา พื้นที่ใช้สอยมีการจัดลำดับที่ว่างตามแบบแผนเรือนพื้นถิ่นกะเหรี่ยง มีพื้นที่ครัวเตาไฟแบบหึ่งช่ากะเหรี่ยง มีพื้นที่ด้านข้างเตาไฟเป็นพื้นที่นอน

3. ทิศทางการวางผัง วิเคราะห์ได้ว่ารูปทรงลักษณะเรือนและทิศทางการวางผังเรือนมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยลักษณะของการต่อเติมเรือน การขยายเรือน สร้างเรือนแบบสมัยใหม่เพิ่มขึ้นแต่ส่วนใหญ่ยังคงมีเรือนดั้งเดิมเป็นเรือนแรกอยู่ 1 หลัง เป็นเรือนที่มีส่วนของครัวไฟแบบหึ่งช่ากะเหรี่ยงและมีแนวมุขที่ที่จะสร้างเรือนแบบขยายต่อเติมบางส่วน เพิ่มเรือนใหม่ที่เป็นเรือนไม้สนมากขึ้น ผสมผสานกับการใช้วัสดุสมัยใหม่ ส่วนทิศทางการวางผังเรือนส่วนใหญ่จะเป็นในแนวยาว ทิศเหนือและทิศใต้ มีการเพิ่มเรือนสร้างเรือนต่อ 1 ครัวเรือนที่มากถึง 2-3 หลังและมีเรือนประกอบอื่นๆ เช่น ยุงข้าว คอกหมู ห้องน้ำ มีการขยายเรือนตามแนวยาวด้วยเช่นกัน ในการก่อสร้างเรือนต่างๆ ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะชุมชนบ้านวัดจันทร ตำบลบ้านจันทร์ ที่มีพื้นที่อยู่ใกล้โครงการในพระราชดำริ มีความเจริญก้าวหน้าด้านวัตถุมากกว่าพื้นที่ชุมชนพื้นที่อื่นๆ

4. รูปแบบการจัดวางผังเรือนพื้นที่พื้นที่ปลูกสร้าง แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ส่วนพื้นที่หลัก ได้แก่ ตัวเรือน ต่อเรือน หรือเพิ่มเรือนใหม่ ห้องน้ำและส่วนพื้นที่รอง ได้แก่ พื้นที่เลี้ยงสัตว์ คอกหมู กองฟืน ยุงข้าว มีลำดับของที่ว่าง

ภาพที่ 6 แสดงตัวอย่างผังบริเวณเรือนและการปรับเปลี่ยนของการใช้พื้นที่ทั้ง 3 รูปแบบ ในพื้นที่ศึกษา

5. องค์ประกอบของเรือน

ใต้ถุนเรือน ประกอบไปด้วย ยุงข้าว เล้าหมู เกือบฟืน ซึ่งอาจจะอยู่แถบบริเวณใกล้กับตัวเรือน เช่น ห้องน้ำ ซึ่งอาจสร้างเป็นเรือนประกอบเล็กๆ โดยเรือนมักมีลักษณะยกใต้ถุนสูง เป็นเรือนแบบยกพื้นเสาสูง เชื่อมโยงกับการจัดการน้ำรอบบริเวณเรือนที่ตั้ง ใต้ถุนมักถูกใช้ประโยชน์เกี่ยวกับการเกษตร ทำไร่ ทำนา ไว้เพื่อเลี้ยงสัตว์ เกือบฟืน เกือบยุงข้าวเปลือกเก็บอุปกรณ์ต่างๆ ไม่ใช่เพื่อการผูกเปลนอน เนื่องจากชาวปกาเกอะญอมักจะมีกิจกรรมนอนเล่นพักผ่อนอยู่ในบริเวณชานหรือโถงนั่งเล่นอยู่แล้ว นอกจากนี้มีการสร้างห้องเก็บของเพิ่มเติมอีกด้วย

บันได เป็นส่วนเชื่อมต่อกับชานด้านหน้าเรือนมักอยู่ใต้หลังคา มีชานพักหัวบันได มีประตูเล็กสำหรับปิดเปิด
ทำมาจากไม้ทั้งหมด ทุกเรือนจะมีบันไดขึ้นลง เนื่องจากเป็นเรือนแบบยกพื้นไม่มีราวจับขึ้นบันได จำนวนชั้นมักลงท้าย
ด้วยเลขคู่

ชาน อยู่ทางด้านหน้าก่อนจะเข้าสู่พื้นที่หลักภายในหลังคาคลุม ซึ่งส่วนใหญ่หน้าเรือนจะหันหน้าไปทางทิศ
ใต้ แต่จะมีทิศทางที่ไม่แน่นอน เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ใช้งานได้หลากหลาย ทั้งทำกิจกรรมภายในครอบครัว กินข้าว
ร่วมกัน การทอดผ้าของชาวกะเหรี่ยง จากที่ใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนก็เปลี่ยนมาใช้พื้นที่ในส่วนนี้แทน มีลักษณะเปิดโล่งทั้ง
สามด้าน มีระเบียงกันเป็นแนว ส่วนชานด้านหลังในบางหลังมักสร้างเป็นส่วนล้างจาน ล้างพื้นผิวก ส่วนครัวเตาไฟนั้น
ยังคงอยู่ในตัวเรือนด้านใน

นั่งเล่น ส่วนโถง เป็นส่วนที่เชื่อมต่อกับชานก่อนเข้าไปในครัวไฟ ส่วนใหญ่ด้านข้างผนังจะทำเป็นหิ้งพระ ซึ่งใน
ปัจจุบันเรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงมักจะมีส่วนโถงไว้นอนสำหรับลูกชายหรือที่พักผ่อนของครอบครัวทำกิจกรรมพิเศษ
รอบส่วนโถงจะมีชั้นวางของ กองผ้า ตู้เสื้อผ้า ที่เก็บที่นอนไว้สำหรับแขกมาเยือน

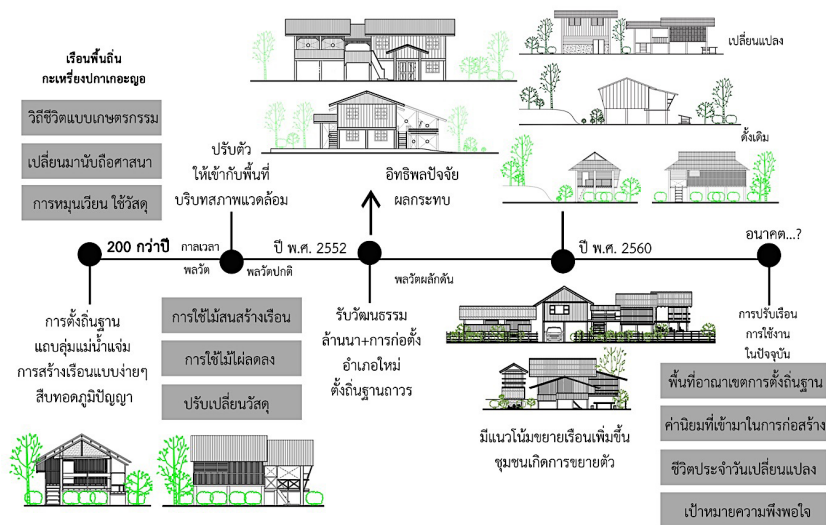
ครัว ครัวไฟ เป็นพื้นที่หลักสำคัญของเรือน มีไว้สำหรับประกอบอาหารซึ่งรูปแบบเรือนดั้งเดิมจะใช้ร่วมกัน
กับพื้นที่นอนด้วย เนื่องจากสภาพอากาศที่หนาวเย็นตลอดทั้งปีก็จะก่อไฟให้ความอบอุ่น ต้มชา มีการก่อกระบะหินตั้ง
หม้อก่อกระบะกันไฟต่อขึ้นไปเป็นชั้นๆ ขนาดประมาณ 1.00 x 1.50 เมตร ทำหิ้งสำหรับวางของเครื่องครัว เครื่องเทศ
กันมอดกันแมลงต่างๆ ซึ่งปัจจุบันมักสร้างเป็นเรือนครัวโดยเฉพาะไว้หนึ่งหลัง และขยายเรือนทำเป็นเรือนรูปแบบสมัย
ใหม่ให้เชื่อมกันหรืออยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกันเพิ่มอีกหนึ่งถึงสองหลัง โดยมักสร้างเรือนครัวจากไม้ไผ่ตามภูมิปัญญา
ซึ่งส่วนครัวเป็นองค์ประกอบที่ยังคงสืบทอดมีเอกลักษณ์ให้เห็นมากที่สุด อีกทั้งเป็นส่วนสำคัญในการประกอบพิธีกรรม
สำคัญที่ยังคงมีอยู่

นอน ใช้เป็นส่วนเดียวกันกับครัว โดยใช้บริเวณพื้นที่ด้านข้างของเตาไฟในการนอน กันส่วนด้วยผ้า เพื่อนอน
ใกล้กับส่วนเตาไฟ เป็นพื้นที่ขนาดเล็กพอติดตัวคน และจากการรับอิทธิพลค่านิยมสมัยใหม่เข้ามา ก็มีการสร้างส่วนห้อง
นอนในเรือนรูปแบบสมัยใหม่ที่สร้างเรือนจากวัสดุไม้สนมากขึ้น ตามจำนวนคนในครอบครัว อีกทั้งทำส่วนห้องนอน
สำหรับแขกที่มาพักร่วมด้วยในกรณีทำเป็นเรือนเป็นที่พักโฮมสเตย์ เพื่อตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยธุรกิจการ
ท่องเที่ยว

พลวัตเชิงกายภาพเรือนพื้นถิ่น การศึกษาวิจัยพลวัตเรือนพื้นถิ่นกะเหรี่ยงและศึกษาเรือนต้นแบบหรือเรือน
ประเพณีดั้งเดิม ทั้งจากข้อมูลการทบทวนวรรณกรรมและการเก็บข้อมูลวิจัย เพื่อทำการเปรียบเทียบวิเคราะห์การ
เปลี่ยนแปลงในเรือน เพื่อทำความเข้าใจในกระบวนการปรับตัวที่เกิดขึ้น จากปัจจัยการกระตุ้นด้านอิทธิพลนโยบาย
การเมือง การปกครอง นำมาสู่องค์ความรู้การอธิบายพลวัตการเปลี่ยนแปลง กับเรือนพื้นถิ่นกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา
อำเภอกัลยาณิวัฒนาในปัจจุบัน โดยเห็นความสัมพันธ์เรื่องสภาพแวดล้อมบริบทพื้นที่กับเวลา เมื่อมีการเข้ามาจัดการ
ของหน่วยงานทางราชการได้มีผลกระทบทั้งด้านดีและเสีย โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงรูปแบบวัสดุเรือนที่เกิดขึ้นจากปัจจัยการเปลี่ยนแปลง

รูปแบบเรือนประเพณีดั้งเดิม	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง	เรือนที่มีการเปลี่ยนแปลง	เรือนสมัยใหม่
 เรือนประเพณีดั้งเดิม ตามภูมิปัญญาของชนเผ่าชาวกระเหรี่ยง แบบเรือนเครื่องผูก	 ปัจจัยกระทบจากการกระตุ้นด้านการท่องเที่ยวและปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง	 เรือนดั้งเดิมแบบขยายต่อเติมบางส่วน เพิ่มเรือนใหม่ เป็นเรือนที่มีผู้อาศัยนับถือผีและพุทธ ใช้เรือน ครัวในการประกอบพิธีกรรม	 เรือนที่ออกแบบได้อิสร่ได้รับอิทธิพลภายนอกเข้ามาส่วนใหญ่ เป็นเรือนที่นับถือศาสนาคริสต์
ใช้วัสดุธรรมชาติไม้ไผ่ ผสมการใช้ไม้เนื้อแข็ง การก่อสร้างแบบง่ายๆ ผลัดเปลี่ยนวัสดุตาม ระยะเวลา	ผลกระทบจากการแลกรับปรับเปลี่ยน	ทำมาจากวัสดุธรรมชาติไม้เนื้อแข็ง ไม้สนเป็นหลักผสมกับการใช้วัสดุอุตสาหกรรมสมัยใหม่เข้ามา เช่น การก่ออิฐ ฉาบปูน ทาสี ทั้งทำการต่อเติมและการขยายเรือนเพิ่มเติม เรือนใหม่ ในบางหลังมีการทำชานเชื่อมหากันได้	นิยมสร้างเรือนจากวัสดุธรรมชาติ ไม้สนเป็นหลักผสมกับการใช้วัสดุอุตสาหกรรมสมัยใหม่เข้ามา เช่น การก่ออิฐ ฉาบปูน ทาสี มักเกิดจากค่านิยมใหม่ที่ทำตามกันมา จากการที่เจ้าของเรือนไปพบเห็น พื้นที่อื่นและจำเอาแบบออกมาเอง
- การตั้งถิ่นฐานมาอยู่ในพื้นที่ - ใช้วัสดุธรรมชาติ หาง่ายที่มีในพื้นที่ - บางเรือนผสมผสานวัสดุ - อายุการใช้งานสั้น - หมุนเวียนวัสดุ	- สังคมวัฒนธรรม ค่านิยมใหม่ - ด้านการเมืองการปกครอง ก่อตั้งอำเภอ - เศรษฐกิจและการท่องเที่ยว แผนพัฒนา	เปลี่ยนวัสดุเพื่อความคงทนถาวร ตามการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยแบบถาวรขึ้นและค่านิยมทางสังคม รูปลักษณะขนาดเล็กส่วนเรือนมีการขยายเพิ่มมากขึ้น	เปลี่ยนวัสดุเพื่อความคงทนถาวร และตามค่านิยมสมัยใหม่ รูปลักษณะเปลี่ยนแปลงไป

ภาพที่ 7 แสดงผังสรุปพลวัตเรือนพื้นถิ่นกะเหรี่ยงที่เกิดขึ้นในกรณีศึกษา

1. สังคม วัฒนธรรมวิถีชีวิต องค์ประกอบทางสังคมมีการจัดระเบียบมากขึ้น เช่น โรงเรียน โบสถ์ วัด โรงพยาบาล สถานีตำรวจ อาคารที่เป็นส่วนสาธารณะ ทำให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป มีความต้องการสร้างฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีค่านิยมบางอย่างที่ผิดไปจากอุปนิสัยเดิมของชาวกะเหรี่ยงผู้ที่รักความสมถะ ด้วยบทบาททางสังคม การต้องการเป็นที่ยอมรับความเท่าเทียมผลักดันให้เปลี่ยนแปลงไปนอกเหนือจากภาวะปกติที่เกิดขึ้น ระยะเวลาช่วงที่ผ่านมาสภาพชุมชนมีการปรับตัวไปตามบริบทสภาพแวดล้อม ภายใต้ปัจจัยที่กระทบส่งผลให้ความเป็นตัวตนเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเริ่มมีความแออัด มองเห็นภาพความเป็นตัวอำเภอชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนบ้านวัดจันทร์ที่เป็นที่ตั้งของโครงการในพระราชดำริต่างๆ และชุมชนบ้านห้วยปู ตำบลแม่แดด ที่ตั้งอยู่ใกล้ที่ว่าการอำเภอ สภาพการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยจึงเป็นรูปแบบถาวรมากขึ้น เชิงกายเรือนได้รับวัฒนธรรมมาจากนอกพื้นที่และมองเห็นว่าเรือนเก่าที่ยากแก่การดูแลไม่คงทนถาวร เป็นเรือนที่ทรุดโทรมง่ายจึงสร้างบ้านเลียนแบบคนพื้นราบ มีการขยายเรือนทั้งการต่อเติมในแนวด้านข้างและแนวดิ่งหรือการสร้างเรือนเพิ่มขยายฝั่งทั้งเรือนหลักเรือนประกอบออกไป ค่านิยมของชาวบ้านที่นิยมใช้ไม้สนสร้างบ้าน การใช้ปูนหรือคอนกรีต ดูเป็นเรือนที่มีฐานะ ความเจริญด้านวัตถุเข้ามาเปลี่ยนแปลงความคิด โดยที่เข้ามามาก็ยังพบปัญหาความวุ่นวายมากขึ้น

2. การเมืองการปกครอง ก่อนที่จะมีการจัดตั้งอำเภอภักดีชุมพล ในอดีตจะให้ความเคารพนับถือผู้ที่อาวุโส โดยทุกคนให้การยอมรับเชื่อฟังผู้นำ ที่เคยเป็นผู้แก้ปัญหาความขัดแย้งภายในหมู่บ้านเสมอ มีการประกอบพิธีที่เกี่ยวกับไร่ นา ฝ้าย ฝ้ายเจ้าที่ ซึ่งในปัจจุบันได้เปลี่ยนไป หันมานับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์หรือทำการตัดผี มีระบบราชการเข้ามาแทนในการปกครองหมู่บ้าน จึงมีผู้นำทางการแต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ส่วน ฮีโซ คือ ผู้นำหมู่บ้านตามประเพณี จะเป็นผู้นำทางพิธีกรรมด้านจิตวิญญาณเท่านั้น มอบหมายให้เป็นผู้อธิบายระบบทางความเชื่อของชาวปกากะญอแบบดั้งเดิม ทางด้านอัตลักษณ์ วิถีความเป็นอยู่ แม้จะมีอิทธิพลด้านนโยบายเข้ามากระทบ แต่ชาวบ้านยังคงพึ่งพิงจากป่า ตัดไม้สนนำมาสร้างบ้านเรือน

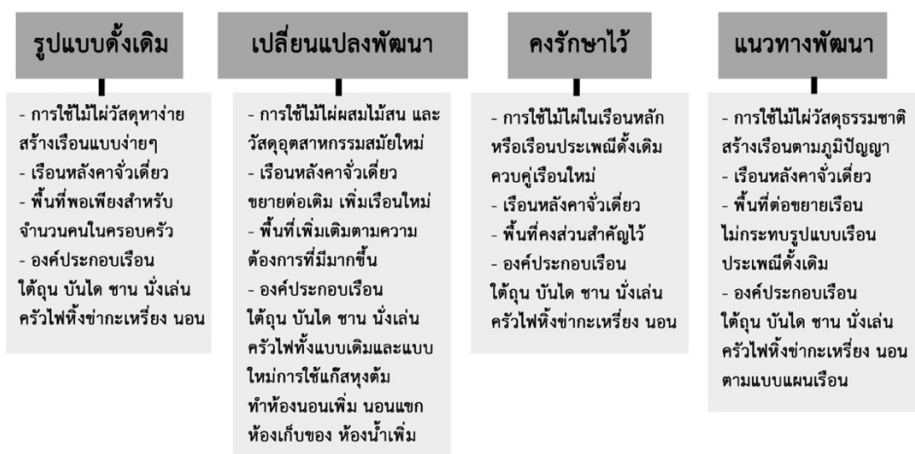
3. เศรษฐกิจและการท่องเที่ยว การแต่งตั้งยกฐานะอำเภอโดยการประชาสัมพันธ์พื้นที่วัดจันทร์อันเป็นป่าสนที่ใหญ่ที่สุดทางธรรมชาติ เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้เริ่มมีบุคคลภายนอกสนใจเข้ามาครอบครองซื้อที่ดิน ส่งผลให้ระบบทุนนิยมเข้ามามีส่วนร่วม เกิดความเจริญก้าวหน้าทางการค้า มีนักพัฒนาด้านเอกชนเข้ามามีโครงการต่างๆ ในพื้นที่วัฒนธรรมชนเผ่ากะเหรี่ยง และเนื่องจากเป็นเป็นเขตป่าสงวนป่าต้นน้ำมีทรัพยากรทางธรรมชาติมากมาย ภูมิปัญญาเดิมแบบพึ่งตัวเองตามวิถีชีวิตที่พึ่งพาป่าก็เริ่มเปลี่ยนไปเป็นแนวคิดในแผนพัฒนาของทางภาครัฐ การประกอบอาชีพใหม่ การสร้างเรือนเพื่อทำโฮมสเตย์ ส่งผลต่อความต้องการจะปรับเปลี่ยนพื้นที่ว่าง เกิดการขยายเรือนหรือสร้างเรือนใหม่เพิ่มเติม ระบบโครงสร้างพื้นที่ว่างหน้าตาเรือน สัดส่วนเรือนจึงเปลี่ยนไป การรับเอาวัสดุอุตสาหกรรมสมัยใหม่เข้ามาใช้ในพื้นที่ก็สะดวกมากขึ้น

สรุปผลการศึกษาวิจัย

ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์การตั้งถิ่นฐานทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และสังคมล้วนเชื่อมโยงกัน เกิดเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่ แต่เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น การปรับตัวทางด้านโครงสร้างสังคมก็ทำให้เกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่ที่กรณีศึกษาอื่นๆ ชาวบ้านในพื้นที่ทั้งหมดเป็นชาวกะเหรี่ยงมากถึงร้อยละ 90 โดยชาวกะเหรี่ยงปกากะญอเป็นผู้ดำรงวิถีสืบทอดสายโลหิต ตามความเชื่อวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบทั้งความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและนอกกลุ่ม จึงถูกผสมผสานวัฒนธรรม ไม่มีการผูกติดความเป็นชาติพันธุ์อย่างแท้จริง เกิดพลวัตแบบผลักดันที่แปรสภาพให้

ส่งผลเสียต่อเอกลักษณ์ เรือนได้เปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะทางกายภาพ ซึ่งเป็นไปตามการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมบริบทในพื้นที่นั้นๆ

พลวัตเรือนพื้นถิ่นกะเหรี่ยงที่เกิดขึ้น จากปัจจัยการพัฒนาในด้านสังคมเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยดังกล่าว สะท้อนออกมาทางกายภาพและรูปแบบการใช้พื้นที่ในเรือน ซึ่งเกิดจากการตั้งถิ่นฐานแบบถาวรมากขึ้น วัสดุสมัยใหม่มีความคงทนถาวรมากกว่าจึงไม่ยากหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนวัสดุบ่อยครั้ง อีกทั้งการคมนาคมที่สะดวกสบายสามารถติดต่อกับภายนอก วัสดุในการสร้างเรือนขนย้ายง่าย ทำให้ได้รับวัฒนธรรมอื่นเข้ามา เกิดเป็นค่านิยมทางสังคมและการปรับเปลี่ยนด้านอาชีพ ความต้องการมีฐานะที่ดีขึ้น มีการปรับผังเรือนเพื่อทำเป็นโฮมสเตย์ จึงมีแนวโน้มค่านิยมการสร้างเรือนสมัยใหม่ด้วยไม้สนและวัสดุอุตสาหกรรมควบคู่ไปกับการสร้างเรือนประเพณีดั้งเดิมแบบไม้ไผ่ที่เป็นเรือนหลัก ตามความเชื่อพิธีกรรมที่ยังคงมีอยู่ ส่วนเรือนผู้นับถือคริสต์นั้นมักเป็นเรือนสมัยใหม่ประยุกต์ผสมผสานได้ตามอิสระ ใช้วัสดุไม้สนผสมผสานกับวัสดุอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ซึ่งไม่เกื้อกูลต่อทรัพยากรหรือสอดคล้องกับวิถีชีวิตรูปแบบของชาวกะเหรี่ยง แม้ปัจจัยต่างๆ พลวัตที่เกิดขึ้นในด้านเวลายังคงเป็นตัวแปรต่อไปในอนาคต แต่การตระหนักรู้เท่าทันเห็นความสำคัญถึงคุณค่าเอกลักษณ์และภูมิปัญญา เลือกรับสิ่งใหม่ๆ มีความเข้าใจที่ดีจะส่งผลต่อรูปแบบอัตลักษณ์เรือนพื้นถิ่นกะเหรี่ยงคงอยู่ต่อไป

ภาพที่ 8 แสดงผังสรุปพลวัตเรือนพื้นถิ่นกะเหรี่ยงที่เกิดขึ้นและแนวการพัฒนา

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการเก็บข้อมูลช่วง พ.ศ. 2560 ในพื้นที่กรณีศึกษาต้นน้ำแม่แจ่ม เขตอำเภอภักดีชุมพล จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวเขาปกาเกอะญออาศัยอยู่ สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวที่ยังคงดำเนินต่อไปเรื่อยๆ โดยปัจจัยหลักที่ค้นพบจากการศึกษาพลวัตเรือนพื้นถิ่นนี้เป็นเรื่องที่สามารถศึกษาต่อไปได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในกรณีศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เน้นไปที่เรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นหลัก เนื่องจากต้องการศึกษารูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยที่เข้ามากระทบในพื้นที่ ซึ่งทั้งนี้ยังมีการศึกษาในด้านอื่นๆ ที่น่าสนใจอยู่อีกมาก เช่น การศึกษาเรือนกะเหรี่ยงดั้งเดิม รูปแบบเอกลักษณ์ในพื้นที่อื่นที่ยังคงอยู่ ลักษณะเฉพาะหรือการศึกษาเรือนโฮมสเตย์โดยเน้นศึกษาการใช้พื้นที่ในเรือนโฮมสเตย์ ศึกษาความพึงพอใจในการใช้พื้นที่เรือนโฮมสเตย์ เพื่อพัฒนาไปในเชิงอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการท่องเที่ยว ซึ่งก็เป็นอีกหนึ่งกรณีตัวอย่างที่น่าศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

Reference

- Anupanpong, A. (2007). *Bānriānkariāngchāopakākē‘ayō khwāmyangyūnlākānpraptūaphāitai Niwetwatthanathammunwīan*. (In Thai) [Houses of Paka Kyaw Karen: Sustainability and adaptability on cultural ecology in rotation farming] (Unpublished master’s thesis). Silpakorn University, Bangkok, Thailand.
- Buadaeng, K. (2002). *Kariāng: Lāklāichīwītchākkhunkhaosūmīang*. (In Thai) [Karen: A variety of life from the mountains to the city]. Chiang Mai: Center for Ethnic Studies and Development, Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Buchli, V. (2012). *An Anthropology of architecture*. New York, NY: Bloomsbury.
- Chaiwongkao, P. (2015). *Penmā Penyū Penpai Mūsēkhī Pāsonwatchan Kanyāniwatthanā*. (In Thai) [Background, life, possibilities: Mu se Klee: Pine forest Chan temple: Galyanivadhana]. Nonthaburi: Watchan Royal Project Development Center.
- Gis Information database system Chiangmai Province. (2017). ‘Ēkkasānphāiphā. (In Thai) [Published documents]. Retrieved from http://gis.chiangmai.go.th/index.php?name=document&District_ID=26&m=img#5
- Lewis, P., & Lewis, E. (1985). *Hokphaochāodōi*. (In Thai) [Peoples of the Golden Triangle: Six tribes in Thailand] (pp. 68-99). Chiang Mai: Hill Tribe Handicrafts.
- Oliver, P. (1997). *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Oliver, P. (2006). *Built to Meet Needs: Cultural Issues in vernacular architecture*. Oxford: Elsevier.
- Pavarajarn, S. (2000). *Riāanchāokhao Naikhwāmlāklāikhōngrīanphūnthinhai*. (In Thai) [Hilltribe house: Diversity of Thai vernacular houses] (p. 127). Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University.
- Phatthanaphraiwan, S. (2011). *Pāsonwatchan Riāngrāophūndinpāsonkhōngpakākē‘ayōmūčekhī*. (In Thai) [Chan temple, Pine forest: The story of pine forest land of the Paka kyaw Karen Mu se Klee]. Chiang Mai: Peace in society.
- Pianpanussak, J. (2000). *phūmpanyā chāobān nai phithīkam khōng chumchon kariāng*. (In Thai) [local wisdom in the rituals of the Karen] (Unpublished master’s thesis). Chiang Mai University, Thailand.
- Punjaruang, U. & Oranratmanee, R. (2015). Rūpbāplākānkō‘arūpbāpkhōngsathāpattayakamphūnt hin Kariāngpakākēyōnaiphūnthīphakphingchūakhrāo Bānmāla ‘Amphāthāsōngyāng Čhangwattāk. (In Thai) [Patterns and Formation of Vernacular Architecture of Karen Refugees in Maela Refugee Camp, Tha Song Yang District, Tak Province]. *Journal of Enviromental Design*, 2(1), 14-18.

Rodofsky, B. (1964). *Architecture without architecture*. NY: Garden City, Doubleday & Company.

Saicharoent, C., Raksawin, K., Sinchaiwarawong, K., & Pornkaew, P. (2006).

Phūmpanyānaisathāpattayakam phūnthin Praphētthīyū ‘āsaikhōngchāngwat chīangmailæmūanglūangphrabāng. (In Thai) [A Local Intelligence in Vernacular houses in Chiang Mai and Luang Prabang] (pp. 37-38). Chiang Mai: Faculty of Architecture, Chiang Mai University.

Sirimuangmoon, K. (2016). khwāmchūakapkānchatrabīaphīwāngkhōngrūankarīang Naimūbān phrabāthūaitom Tambonnātrāi ‘Amphāēlī Čhangwatlamphūn. (In Thai) [Beliefs and Spatial Organization of Karen Houses in Prabaht-Huaytom Village, Nasai Sub-district, Li District, Lumphun Province]. *Journal of Enviromental Design*, 3(1), 113-141.

Sutthitham, S. (1999). *Sākdīchīwitkhōngchonklumnōibondōisūngkrarīang*. (In Thai) [Documentary on the lives of Karen minority in the high mountain villages]. Bangkok: World media.

Tienyoy, P. (1992). *Kānplānsātsanākhōngchāokhaophaokarīang Naimūbānphāknīrakhōngprathed thai*. (In Thai) [Religious conversion among Karen tribes people at the village in northern Thailand] (Unpublished master’s thesis). Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

